

KARAMAN TAŞKALE HALILARINDAN ÖRNEKLER

H. ÖRCÜN BARIŞTA*

Yeşildere vadisine kurulmuş, eski adı Kızıllar olan "Taşkale" Karaman'ın 48 km güneydoğusunda bulunan bir beldedir. Eski bir yerleşim yeri olan bu belde Mara yolu ile Silifke'ye bağlanmaktadır. Ramsay'm haritasında¹ Karaman (Larenda) ile Silifke (Selevkia)'yı birbirini bağlayan bir karayolu bulunmaktadır. Bean'ın haritasında² da Mara yolu görünmektedir. Saraçoğlu'nun³ haritasında görülen bir yolda Mağara, Akyokuş güzergâhını izleyerek Silifke'ye ulaşmaktadır. Güzergâh üzerindeki yerleşim yerleri belirlenmemiş bu haritadaki Mara yolu Akdeniz'e ulaşmaktadır. Büyük bir olasılıkla Taşkale'de bu yol üzerinde yer almaktaydı ve Türk çağı öncesinde önemli bir yerleşim merkeziydi. Taşkale'nin girişindeki Manazan mağaralarında ele geçirilen iskelet, işleme, örgü v.b. gibi buluntular ve kayaların içine oyulmuş kileseler bu konuda tanıklık etmektedir.

Günümüz Taşkale'sinde yaşayan halkın Ertek Irmağı kenarından Anadolu'ya yerleşen Kızıllar boyundan oldukları düşünülmektedir.⁴ Bilindiği gibi Kızılların Kebebul-Yenisey Ostyaklar karmasından türedikleri ileri sürülmektedir.⁵ Taşkale broşüründe Orta Asya'nın Ertek nehri kıyısında Moğol istilasına kadar yaşayan Kızılların Hazer kıyılarına geldikleri ve buradaki kuraklık nedeniyle 17-18. yüzyıllar arasında Anadolu'ya göçtükleri kaydedilmiştir.⁶ Taşkaleliler tarım, hayvancılık, doğal depolarda yapılan ambarcılık ve halıcılıkla geçinmektedir.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Dekanı.

¹ W. M. Ramsay., *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, Çev. Mihri Bektaş, Milli Eğitim Yayınları, 1960. Bu kaynağın ekinde Lykaonia, Cilicia ve Isauria haritaları vardır.

² Ewart George, Bean- Terence Bruce Mitford., *Journoy in Rough Cilicia, 1964-1968*, Wien, 1970 Ayrıca bu harita A Classical Map of Asia Minor Being a partial revision by permission of Messr John Murray and Anderson's map of Asia Minor by Calder and G.E., BeanRoman Roads Certain of Probable Course Other Roads. Provincial Baundaries 63-72 kaşesiyle yayınlanmıştır.

³ Hüseyin, Saraçoğlu., *Akdeniz Bölgesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989, Harita 3, Akdeniz Bölgesi, 1988.

⁴ Bu bilgi Ali Gürcan'dan alınmıştır.

⁵ *Meydan Larousse*, cilt 7, s. 289.

⁶ Taşkale, 1989.

Bu makalede amacımız 1990 - 1991 yıllarında Taşkale'de yaptığımız araştırmalar sonucunda ulaştığımız veriler; Karaman ve Konya'da gözlediğimiz örnekler ve 1992 yılında Gazi Üniversitesi Meslekî Yaygın Eğitim Fakültesi'nde açılan Taşkale Halıları Sergisi'nde edindiğimiz bilgileri aktarmak ve bir grup 19 - 20. yy. Taşkale halısını belgelemek ve tanıtmaktır. Bu yolla 1992 yılında yayınladığımız Karaman Taşkale Dokumacılığı⁷ konulu makale ile diğer dokumalar arasında değindiğimiz halıların bir grubunu sergilemektir.

Günümüzde halı dokuyan Taşkaleliler Karaman bölgesinin çok kaliteli yün veren koyunlarını beslemekte, 15 Mayıstan başlayarak kırtıkları koyun yününü derede yıkadıktan sonra elde eğirerek gelep (çile) biçimine getirdikten sonra boyamaktadır. Bu yörenin en çok beğeni kazanmış rengi tetir olarak isimlendirilen bordo - kahverengidir. Ceviz kabuğundan elde edilen bu renk ile ceviz yaprağı kaynatılarak yapılan bejde beğenilen renkler arasındadır. Önceleri kırmızı, mavi gibi renkleri de boyayan eller bu renkleri boyamakta olduklarını ve o günlerde hazır Sümerbank yününü aldıklarını belirtmişlerdir. Benzer durum deve yünü içinde söz konusudur. Önceleri deve yünü de kullanan yöre halkı yeni parçalarda deve yünü kullanmadıklarını söylemişlerdir. 1991'de pek çok tüccara ürün veren Taşkaleliler en güzel parçaları ya eski ya da yapılmış örneklerden bakarak kendi çeyizleri için çift düğümle dokumakta ve bunların bazılarını camilere armağan etmektedirler. Bu âdet aracılığıyla camilerde halılardan oluşan koleksiyonlar bulunmaktadır. Taşkale dışına da yayılmış örnekleri bulunan Taşkale halılarının Karaman Müzesi, Konya Alaaddin Cami ve Hadim, Taşkent vb. gibi merkezlerde de çeşitlemelerine rastlanmaktadır.

19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarına tarihlenebilecek halılarda elde eğrilmiş ya doğal ya sentetik boya ile boyanmış yün kullanılmıştır. Atkısı yün, çözücü yün, düğümü yünle, Türk düğümü ile dokunmuş bu halıların düğüm sıklığı 1 cm² de 4 x 4'tür. Genellikle bu halılar seccâde ve yan (yolluk) türlerinden oluşmaktadır. Kısa tutulmuş, geniş tasarlanmış dikdörtgenlerden meydana gelen seccâdelere kıyasla yanların dar ve uzun dikdörtgen forma sahip olduğu görülmektedir. Örneklersek 110 x 190 cm., 100 x 180 cm. boyutlarındaki seccâdeler ya da seccâde olarak kullanılması amacıyla camiye verilmiş yatakları (yöre halkı yatağın üstüne serdiği halıları böyle isimlendirmektedir) ve 100 x 230 cm; 105 x 193 cm. vb. boyutlarındaki seccâde gibi kullanılması amacıyla camiye sunulmuş yan yolluklar farklı dikdörtgen formlarda farklı kompozisyon çeşitlemeleri arz etmektedir. Bunlar özellikle cami için dokunmamış halılar olarakda ilgi çekmektedir.

⁷ H. Örcün, Barışta, *Karaman Taşkale Dokumacılığı*, Türk Kültürü Araştırmaları 1992, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 171, Ankara 1992, s. 1-12.

Konu seçimi açısından geometrik bezemeler, bitkisel bezemeler, nesneli bezemeler ve anlamla yüklü figürlü bezemeler seçildiği yazılı bezemelere ilgi gösterilmediği gözlenmektedir. Yöre halkından kaynak kişilere başvurulduğu zaman pek çok motif ve bordürün adının unutulduğu yaşayan örneklerle bilinenlerin halıların ya motiften ya bordürden ya da kompozisyondan yola çıkılarak adlandırıldığı görülmektedir. Motiften yola çıkılarak yapılan isimlendirmelere embelli, böbrekli kompozisyondan yola çıkılarak horaş göbeği, bilyalı göbek, çingilli göbek, gök göbek, zor göbek, feritli göbek, telli göbek örnek verilebilir.

Parçalarda gözlenen çoğu konular anlam yüklüdür. Başka deyişle motifler gözle algılanan biçimden farklı isimlendirilmekte böylece konulara figürlü bezemeler de eklenmekte ve motifler yansıtılan ya bitkisel ya da geometrik biçim isminden yola çıkılarak farklı başlık altında kümelenebilmektedir. Örneklersek at göyneği, böbrekli, balıklı, yılan kemiği, ilan egesi, çavuş gibi geometrik bezemeler figürlü bezeme olarak adlandırılmaktadır. Benzer bir durum takke, muska vb. gibi nesneli bezeme bakılarak adlandırılan geometrik bezemeler içinde söz konusudur. Bitkisel bezemelerde yansıtılan formula isimlendirmeler genellikle bütünleşmektedir. Örneğin; embelli, topal gül, gölük su, pıtrak vb. gibi biçimler stilize edilerek doğadan alınmış bitkilerdir. Bitki isimleri arasında turunç'un (bir tür memling gülü), geometrik bezeme, elma su'nun ve yatay 's' biçimindeki bıçak ucunun ise bitkisel bezeme olmasına rağmen yansıtılan biçimden farklı adlandırıldığı fark edilmektedir. İlgili çeken bir isim bazı kaynaklarda, yörelerde koç boynuzu olarak isimlendirilen civrim isimli geometrik bezemelerdir.

Seçilen bu motiflerin bazılarının Karaman ve Taşkale'ye özgü olduğu bazılarının ise Konya, Ladik, Sızma, Karapınar vb. gibi halı dokuma merkezlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Örneklersek ibrik, cübedan başlığı, bıçak ucu ve top lüle gibi motiflere Ladik örneklerinde de rastlanmaktadır.⁸ Ancak Taşkale örneğinde cübedan başlığı sızmada farklı kol sayılı⁹ bir tür haç biçiminde görünen memling gülü motifin bir çeşitlemesi olan turunçla dolgulanmıştır. Taşkale'de beliren turunç Yükselen'de (Bilecik)¹⁰ dilimli bir çiçek biçiminde oluşturulan turunç motifinden farklıdır. Taşkale'de beliren temrenli ok uçları ise Karapınar halılarında¹¹ olduğu gibi tek başına ele alınmamış Ladik'le ya kamalı hançer ya da bıçak ucu olarak isimlendirilen 'C' kıvrımlı dallar çevresine yıldız çiçeği ve ok ucundan oluşturulduğu gibi¹² Yükselen'de

⁸ H. Örcün Barışta, "Sarayönü ve Ladik'te Bulunan Türk Halılarından Bazı Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, XXV, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, s. 216 225, 226.

⁹ Barışta., *Sarayönü ve Ladik*, a.g.m., s. 219-223.

¹⁰ H. Örcün Barışta, "Konya Yükselen Eski Bilecik'ten Bazı Halı Örnekleri", Selçuk Üniversitesi, Türk El Sanatlarını Uygulama ve Araştırma Merkezi, *Elsanatları Dergisi*, sayı 1, Konya 1997, s. 101.

¹¹ Barışta, *Sarayönü ve Ladik*, a.g.m., s. 229, 225, 226.

¹² Barışta, *Sarayönü ve Ladik*, a.g.m., s. 216, 226.

acı su olarak bilinen bu bordür Taşkale'de Ladik Yükselen¹³ gibi ya başka bir motifi ya bir çizgiyi tamamlayıcı eleman olarak kullanılmıştır. Mihraplı, göbekli ve sıralamalarla yerleştirilmiş motiflerden oluşturulmuş kompozisyonlar zemin süslemeleri ve zemini kuşatan bordürleriyle ilgi çekmektedir. Halılar arasında zemini bir seccâdenin tabanlık, secde ve ayaklık bölümlerine göre de tasarlanmış diğer bir ifadeyle seccâde üniteleriyle dokunmuş olanları da bulunmaktadır. Genellikle tek mihraplı seccâde şemasında bir grubun Ladik lâle ve cübedanları başlıkları ile taçlandığı bir grubun ise post seccâde tipiyle çeşitlemeler arzettiği görülmektedir. Post tipi seccâdelerde ayetlik ünitesinin ya bir kaplan pençesi ya da boynuzuna benzeyen karşılıklı oturtulmuş birer tipiyle zemine doğru bir geçiş yapıldığı fark edilmektedir. Taşkale için tipik olan bu kompozisyon şeması klâsik dönem halılarından post tipi seccâdeleri akla getirmektedir.

Bu arada bir grupta ise atlamalı sıralamalarla yapılmış ve bir merkeze doğru yönlendirilmiş motiflerle düzenlenmiş kompozisyonlar görülmektedir. Köşebentli bu çeşitlemede de göbekten yola çıkıldığı gözlenmektedir. Embelli motifiyle bezenmiş halılar atlayarak sıralamalarla yapılmış kompozisyonlara böbrekli motifi ile bezenmiş halılar bir merkeze doğru yönlendirilmiş kompozisyonlara çeşitlemeler sergilemektedir. Her iki türde bu motiflerle yapılmış örnekler Taşkale için tipiktir.

Ya altıgen ya da basamaklı ve bölünmüş altıgenlerden oluşan göbeklerle (madalyon) bezenmiş gök göbek, kara göbek, telli göbek, yabancı göbek vb. gibi isimlerle bilinen parçalar arasında yabancı göbek (klise göbek) Taşkale için tipiktir. Benzer bir durum kara göbek için ve gök göbek için söz konusudur. Saray örneklerini akla getiren telli göbek ise yeni bir arayışın ifadesidir.

Kuşkusuz madalyonlu süslemeler arasında en çok ilgi çeken çevresi çavuş olarak isimlendirilen tığlarla çevrili altıgen biçimindeki turunç motifleriyle dolgulanmış muska motifi ile taçlandırılmış örnekler arasındadır. Bazen bir bazen üç altıgenle bezenmiş bu halıların turunç yerine çiçek motifleriyle dolgulanmış olanları da bulunmaktadır.

Genellikle bir, üç bordürle kuşatılmış bu örnekler arasında üçten fazla bordürle kuşatılmış parçalara da rastlanmaktadır. Bir grupta eşit ağırlıklı, bir grupta farklı ağırlıklı bordürlerle bezenmiş zeminlere sahip bu halılar arasında ortadaki bordür ağırlıklı örnekler fark edilmektedir. Bir grupta ise, yabancı farklı yaklaşımlarla oluşturulmuş bordürler ve enli bordürün konumunda değişiklikler gözlenmektedir. Zemin şemasından yola çıkılarak tek renkli (monokrom) ve çok renkli (polikrom) zeminli halılar olarak iki ana başlık altında ele alınabilececek bu halılarda çok renkli zeminli olan grupta ya farklı renklerde oluşturulmuş zemin ya da tek renk zemin üzerine farklı renkli tasarlanmış zemin görülmektedir.

¹³ Barışta, Konya Yükselen, a.g.m., s. 100.

Halıları bezeyen motifler güçlü geometrik çizgilerin yardımıyla oluşturulmuştur. Arı bir dille biçimlendirilmiş motiflerde ya doğadan stilize edilmiş bitkiler ya şematize edilmiş nesne ve figürlü bezemelere yer verilmiştir. Biçimlendirmelerde yorum ön plânda tutulmuş doğaya karşı bir yaklaşımla antinatüralist bir üslûp yeğlenmiştir. Soyut biçimler soyut imajlar içinde eritilmiştir.

Taşkale halılarında 19. yüzyıl'da en çok kullanılan zemin rengi kırmızıdır. Bunu lacivert izlemektedir. Bu ana renkleri beyaz, siyah, yeşil, sarı, mavi renkleriyle oluşturulmuş motifler tamamlamaktadır. Bir grupta kahverengi, yeşil, sarı bileşimleri gözden kaçmamaktadır. 20. yüzyıl'da giderek kırmızılardan ağırlığını yitirdiği çok renkle kontrastlar verildiği gözlenmektedir. Renklendirmede doğaya karşı bir tavırla antinatüralist bir üslûp vardır. Zemin renkleri ya bordürlerdeki ya dolgulu motiflerdeki çok sayıda renkle canlandırılmıştır.

Yukarıda sıra ile aktarılan Taşkale halılarında kullanılan malzeme, uygulanan teknik, seçilen konu, biçimlendirme, kompozisyon ve renklendirme Taşkale halılarına kendine has bir kimlik kazandırmaktadır. Kısaca stilize edilmiş bitkilerle, tasarlanmış bitkisel bezemelerin şematize edilmiş nesneli figürlü bezemelerle birlikte karışık bir üslûpla sergilenmesi; ya dar tutulmuş ya bordürlerden geçiş yapılmış zeminlerle dolgulanmış göbeklerle zemin ve bordür bağlantısının bir bütün olarak ele alınması; motiflerin oluşumunda arı bir ifadeye başvurulması; ya renk ya çizgiyle sert kontrastlara başvurulması; batılı anlayışında perspektiften kaçınılması; ana renk kırmızı, lacivert, yardımcı renk olarak mavi, yeşil, sarı, siyah, kahverengi, beyazın seçilmesi bu renklerin tonlamasız ve antinatüralist bir yaklaşımla kullanılması; kurguda dengeyi bozan cesur çıkışlar; soyut biçimlerin soyut izlenimlere aktarılması şeklinde özetlenebilecek bu kimlik turunc ve ok ucu motifini damga olarak yansıtan Taşkale halılarının: Konya, Yükselen, Ladik, Karapınar, Kayseri, Yahyalı, Bergama, Gördes, Uşak, Kula, Isparta, Sivas vb. gibi Türk halı sanatının geç döneminde ayrı bir grubu oluşturmasına neden olmaktadır. Özgün ve yüzyıllar boyu bellekte yaşatılmış bir geleneğin izlerini taşıyan motif, bordür ve kompozisyonlarla beliren bu kimlik engin perspektifle Taşkale örneklerinin Türk dünyası halıları arasında yer almasını sağlamaktadır.

Özgün arayışlarla estetize edilmiş duyguların yansıtıldığı, kendine has plastik değerlerin sergilendiği, Taşkale halıları aynı zamanda gerek Türk soylu halklardan Türkmen ve Azerî halılarında gözlenen bazı motifleri, bordürleri ve kompozisyon şemalarını Anadolu'ya taşımaları, gerekse Osmanlı İmparatorluğu dönemi halılarında görülen bazı motifleri, kompozisyon şemalarını günümüze ulaştırmaları açısından önem taşırlar. Bu bağlamda yabancı göbek, böbrekli, embelli, feritli göbek vb. gibi isimlerle bilinen halılar Taşkale'ye has özgün parçalara örnek verilebilir. Muska motifleriyle dolgulanmış göbekler, bıçak ucu suları, ok uçları motifleri, turunc olarak isimlen-

dirilen Memling gülü çeşitlemeleriyle ilgili olarak Türkmen ve Azerî halılarındaki paralelliklere dikkat çekilebilir. Damga niteliği taşıyan turunc motifleriyle ok ucu motiflerinin Selçuk hanedanının Üçokları, Kınıkları yanısıra Osmanlı Hanedanının Bozokların Kayılardan çıkışı ile Oğuz boylarından Salur (Salgur), Bayat ve Yazgır damgalarında bulunan ve aynı zamanda Orhun Alfabesinde Ku Ko karşılığı kullanılan ok uçlarını¹⁴ düşündürdüğü ileri sürülebilir. Örnekler çoğaltılabilir. Öte yandan Taşkale halılarının bir grubunda görülen karanfil motifleriyle, başka bir grubunda gözlenen post tipi seccâdelerle Osmanlı İmparatorluğu Klasik Döneminin post tipi seccâdeleri arasında ilişki kurulabilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; bir makale çerçevesinde tanıtmaya ve belgelemeye çaba harcadığımız Taşkale halıları geç dönem Türk halı sanatının ilginç bir grubunu oluşturmaktadır. Gerek özgün motif, bordür ve kompozisyonlarıyla, gerek bunların yüzyıllar boyu hiç birbirlerini görmeyen, tanımayan Türk soylu halklarıyla paralellikleri, gerekse Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk halılarıyla olan benzerlikleri daha detaylı incelenmeli ve araştırılmalıdır.

¹⁴ H. Örcün, Barışta, *Türk İşleme Sanatı*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara 1984, 2. Baskı, 1995, s. 23.